

СТВОРЕННЯ «НАЦІОНАЛЬНОГО АТЛАСУ УКРАЇНИ» ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ І КАРТОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ В ІНСТИТУТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ

Укладання історичних атласів України не має глибоких традицій, незважаючи на ґрунтовну джерельну базу, яка формувалася впродовж багатьох століть. Спираючись на значний доробок О.М. Лазаревського, Д.І. Багалія та Д.І. Яворницького в розвиток національного історико-картографічного знання, спроби створити перший атлас, що стосувався б історії України, були зроблені в 20-х рр. минулого століття зусиллями С. Рудницького та І. Крип'якевича¹. Але все ж їхні намагання залишилися не реалізованими через об'єктивні причини тодішньої внутрішньополітичної ситуації. Через певний проміжок часу блок історичних карт було вміщено в «Атлас України й сумежних країв» (1937 р.)².

Визначним та якісно новим етапом у розвитку історичного картографування стала друга половина ХХ ст., коли на урядовому рівні були прийняті рішення про створення національних атласів радянських республік, зокрема й УРСР. Основним рушієм історико-географічних та картографічних досліджень у Радянському Союзі був Сектор історичної географії та картографії Інституту історії АН СРСР, який і розробляв та готував до виходу «Історичний атлас СРСР»³. Доволі показовим і цілком закономірним видається таке вертикальне «підпорядкування» академічної науки в радянській державі.

Активний та швидкий розвиток історико-географічних і картографічних досліджень в УРСР припадає саме на 60–80-ті рр. ХХ ст., у зв'язку з прийнятим на урядовому, а потім уже й на академічному та університетському рівнях рішенням про створення академічного атласу «Історія українського народу та Української

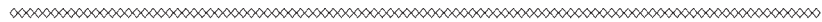
РСП», який би мав стати складовою частиною тритомного «Національного атласу України», що розроблявся згідно з постановою Президії АН УРСР від 18.06.1966 р.⁴

За ініціативою голови редакційної ради «Атласу природних умов і ресурсів УРСР», члена Президії АН УРСР П.М. Першина питання реалізації проекту атласу «Історія українського народу та Української РСР» було винесено на обговорення Другої міжвідомчої наукової конференції з комплексного картографування України. Слово на засіданні було надано тодішньому заступнику директора Інституту історії АН УРСР Ф.П. Шевченку, який у своєму виступі обґрунтував доцільність створення такого атласу як складової частини «Національного атласу України», а також окреслив основні етапи його реалізації та наголосив на перспективних завданнях авторського колективу проекту⁵. Таким чином, учасниками конференції була підтверджена наукова актуальність видання атласу, який мав на меті всебічно відобразити особливості природних умов, ресурсів, населення, культури, економіки й історії України.

Відомий історик А.В. Санцевич із цього приводу наголошував на широких перспективах подальшого розвитку історичної географії саме завдяки підготовці до видання даного атласу⁶. Уже заздалегідь було визначено кількість розділів – 12, до яких мали б увійти близько 250 карт, що охоплювали б час від заселення території України й до сучасності⁷. Було окреслено такі основні завдання:

- формування території України;
- зовнішні та внутрішні кордони країни;
- етнічний склад населення;
- розміщення й пересування населення українських земель;
- географія виробництва й господарських зв'язків в їхньому історичному розвитку;
- українська культура;
- інтерпретація найважливіших історичних подій⁸.

Що ж до томів «Національного атласу України», то передбачалося, що перший із них буде присвячено природним умовам і ресурсам, другий – економіці й культурі, третій – історії України та

українського народу⁹. Провідними установами, які б мали займатися створенням цього видання, було визначено Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, Раду з вивчення виробничих сил УРСР АН УРСР та Інститут історії АН УРСР¹⁰.

Рішення вищого керівництва партії щодо створення такого атласу відразу ж стало каталізатором активної наукової діяльності на цьому тлі, що вилилася в проведення конференцій картографів, фахових симпозіумів, видання наукових збірників. Безперечно, що й Інститут історії АН УРСР як профільна науково-дослідна установа включився до даного процесу. Потрібно було відразу визначити основні завдання та перспективи виконання проекту такого значення. Усі дискусії та обговорення, які мали місце серед наукових кіл, повинні були привести до спільного знаменника у вирішенні всіх питань та проблем, які б могли виникнути під час роботи.

Також потрібно зауважити, що підготовка атласу стала можливою завдяки активній розробці істориками та картографами певного систематизованого комплексу карт із історії України й Росії, та, як наслідок, їх відображенням на сторінках великих узагальнюючих досліджень з історії СРСР та УРСР. Серед останніх на окрему увагу заслуговують такі фундаментальні праці, як «Очерки истории СССР», 12-томна «История СССР. С древнейших времен до наших дней», 6-томна «Історія КППС», 8-томна «Історія Української РСР»¹¹. Дані видання були значним накопиченням досвіду та виступили вагомим науковим доробком на шляху реалізації проекту.

Сам же процес розробки атласу, як і реалізація будь-якого професійного та кваліфікованого проекту, передбачає ряд послідовних етапів, що мають на меті показати високий науковий рівень усього видання. Як вже зазначалося, до співпраці були залучені провідні наукові установи країни, а тому відповідно до цього був підписаний договір про творче співробітництво між Інститутом історії АН УРСР та Київським державним університетом ім. Т.Г.Шевченка й створено комплексну тематичну картографічну лабораторію, яка мала відігравати важливу роль в успішному виконанні авторської розробки атласу¹².

Звертаючись до проблеми створення атласу в Інституті історії АН УРСР, потрібно розглянути пропозиції та дискусії, що мали місце на сторінках «Українського історичного журналу» як профільного видання в країні.

Перші публікації носили дискусійний характер та стосувалися питань якомога більш всебічного висвітлення в майбутньому атласі всіх аспектів життєдіяльності українського народу в історичній ретроспективі. Разом із тим, дані обговорення, що виливалися у відгуки, пропозиції, зауваження, були адресовані видатному досліднику В.К. Яцунському, який, опублікувавши в липневому номері журналу статтю «Про створення історичного атласу України»¹³, де обґрунтував необхідність такого видання, можливо, мимохіть розгорнув активну наукову дискусію на сторінках часопису. Головними напрямками обговорень були наступні: картографічне наповнення¹⁴, джерельна база атласу¹⁵, міжгалузева співпраця¹⁶, структура¹⁷, історіографічна спадщина¹⁸.

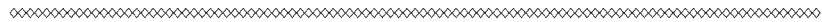
У подальші роки на сторінках часопису містилися повідомлення, що так чи інакше продовжували дискусію та порушували різноманітні проблеми при створенні атласу. Серед головних фундаментальних принципів майбутньої роботи над ним у науковому середовищі було вирішено виділити та погодити наступні:

- співпраця між істориками та представниками інших галузей знань через міждисциплінарний характер проекту;
- врахування радянського та світового досвіду картографування¹⁹;
- структура та наповнення картографічним матеріалом²⁰.

Усі пропозиції та зауваження були враховані в подальшому та знайшли своє відображення при безпосередній роботі над проектом історичного атласу.

Отже, звертаючись до планових завдань науковців із даного питання, потрібно відмітити основні складові, які були окреслені на початковому етапі роботи:

- фіксація закономірностей історичного розвитку українського народу крізь століття;
- відображення головних проблем історичної географії України – формування території, зовнішні та внутрішні кордони в

різні часи, етнічний склад, рух населення, географію економіки, військові події та явища, українська культура²¹.

Активна діяльність радянських істориків на ниві створення національних історичних атласів мала неабияке значення в плані формування світоглядних орієнтирів та культивування історії та культури кожної республіки. Праці такого масштабу вперше в СРСР на основі картографічної методики показали б природні ресурси та умови УРСР, населення, господарство, розвиток культури та багатовікову й складну історію українського народу²².

Враховуючи часово-просторову призму розвитку історичної науки на українських теренах, доцільно було б зазначити, що основними непорушними постулатами та орієнтирами для творців атласу залишалися загальновідомі та «непорушні» принципи марксистсько-ленінської методології. Тому й не дивно, що структура та зміст проекту формувалися на принципах партійності та історизму, щоправда, із залученням хронологічної відповідності викладу²³.

Незважаючи на методологічну єдність науковців, усе ж одним із найскладніших завдань, котре постало перед дослідниками на початковому етапі й без вирішення якого неможливо би було впевнено творити, залишалася проблема визначення території, що мала б досліджуватися, оскільки багатвікова історія українських земель була нерозривно пов'язана з історією того чи іншого державного утворення²⁴. Проте, з історичного погляду, кращим варіантом видається саме розгляд «сучасних державних кордонів»²⁵. Таке рішення було взяте за основу в подальшій роботі та сприяло кращій орієнтації дослідників під час їхніх розвідок та опрацювань карт. Усе ж доцільним буде відмітити той факт, що майбутній атлас не повною мірою, а то й необ'єктивно мав відображати всю минувшину українських земель. Розвиваючись на марксистсько-ленінських засадах, історична наука залежної УРСР мала висвітлювати лише «правильну» історію та бути локомотивом ідеологічного тиску в суспільстві. А тому всі патріотичні звитяги українського народу, які так чи інакше засуджувалися тогочасною політикою КПРС, не мали навіть права бути вміщеними на сторінках майбутнього видання. Тому й не дивно, що такий атлас мав розкривати «формування і розквіт української соціалістичної нації»²⁶.

Уже доволі скоро першими вагомими результатами на науковому поприщі міг похизуватися Інститут історії АН УРСР, який видав два випуски «Українського історико-географічного збірника» 1971 та 1972 рр. відповідно, де розглядалися питання історичної географії України з давніх часів та були вміщені праці, присвячені створенню науково-довідкового атласу «Історія українського народу й Української РСР».

Відразу ж потрібно відмітити, що програмна стаття першого випуску збірника була присвячена історико-географічним дослідженням в Україні в історичній ретроспективі, а також стану й завданням даних досліджень на сучасному етапі²⁷. Також вона висвітлювала й основні цілі збірника:

– сприяти розгортанню досліджень з історичної географії в УРСР;

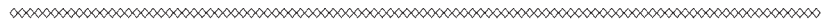
– висвітлювати проблеми та питання історичної географії й картографії;

– приділяти увагу розробці джерелознавчої бази історичної географії;

– служити майданчиком для проведення творчих дискусій та обговорення проблем історичної географії УРСР²⁸.

Що ж стосується другого випуску збірника, то в ньому були вміщені, окрім історико-географічних досліджень української історії, і дві статті, які прямо стосувалися практичної реалізації плану зі створення атласу. Так, О.В. Молодчиков продовжив розгляд основних завдань та змісту майбутнього атласу. Автор робить акцент саме на наочності даного проекту, який дає поштовх паралельно двом діям – розвитку й нагромадженню історико-географічних і картографічних досліджень та розробці атласу²⁹. Основною ж ідеєю видання науковець визначає показ багатогранної історії українського народу на графічних і картографічних матеріалах³⁰.

М.О. Корольова, акцентуючи увагу на методичних розробках зі створення атласу, наголошує на його внутрішній єдності³¹. Вона зазначає, що атлас повинен повною мірою відбивати ще й загальний розвиток української історичної науки та показати основні напрями наукових досліджень і досягнуті результати³².

Реалізація цілей та завдань, що були поставлені перед науковцями, знайшла також своє відображення в цілому ряді фундаментальних праць, де був опублікований певний творчий доробок дослідників у галузі історичної географії та картографії. Такі колективні монографічні видання, як 2-томна «Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні» (К., 1967), 3-томна «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» (К., 1967–69), 26-томна «Історія міст і сіл Української РСР», 4-томна «Радянська енциклопедія історії України» (К., 1969–72) тощо містили значну кількість історичних карт, що репрезентують найвидатніші історичні події, економіку, культуру України, та виступали наочними доказами розвитку історико-географічних і картографічних знань у країні³³.

Через значний обсяг та багатоплановість атласу було вирішено розподілити обов'язки з його створення серед доволі численного авторського колективу висококваліфікованих спеціалістів із різноманітних періодів і проблем історії України. Так, на плечі науковців Інституту археології АН УРСР було покладено створення матеріалів, формулярів і проектів карт зі стародавньої історії. Картографічний матеріал з історії західноукраїнських земель було доручено підготувати Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Крім того, було залучено до співпраці й викладачів Київського, Львівського та Донецького державних університетів³⁴.

Історична географія та картографія мають міждисциплінарний характер та охоплюють широке коло питань, пов'язаних із фізичною, соціально-політичною, економічною, етнічною географією й розвитком населення на певній території. Саме поліпрофільність історичної географії мала якомога ширше відобразитися в атласі. Робота над проектом такого роду вимагала залучення фахівців-картографів, які повинні були попередньо отримати для роботи детально розроблені та опрацьовані формуляри для кожної з понад 300 визначених для історичного атласу карт³⁵.

Під час створення автентичних карт адміністративно-територіального поділу та населення на певний хронологічний період часто важко знайти такі джерела, які б піддавалися співставленню в часі. Також вагомою проблемою був лінгвістичний аспект,

оскільки давні джерела нерідко були написані іноземними мовами: польською, німецькою, угорською, румунською. Одиниці адміністративно-територіального поділу українських земель, що входили до сусідніх держав, в один і той самий період мали різні назви або змінювали підпорядкування. Історики мали навчитися мислити відповідно до вимог історичної географії, а картографи намагалися зрозуміти та усвідомити історичний процес.

Саме тому в перші роки проводилася велика організаційна, координаційна й науково-методична робота з визначення структури атласу, його авторського колективу, розробки формулярів та численних джерел, розроблялися принципи укладання, створення списку карт, їхнього оформлення, підготовки картографічної основи й програми для складання авторських ескізів³⁶.

Безпосередня ж підготовка атласу розпочалася 1979 р. та була ознаменована двома подіями: виділення коштів урядом УРСР на реалізацію проекту та, як наслідок першої, створення у відділі джерелознавства й допоміжних історичних дисциплін Інституту історії АН УРСР проблемної групи історичної географії та картографії, яку очолив член-кор. АН УРСР, доктор історичних наук, професор Ф.П. Шевченко³⁷. На групу покладалося остаточне редагування картографічного матеріалу, що надходив від авторського колективу спеціалістів провідних установ та вузів, які були залучені до цього процесу³⁸. У її складі були старший науковий співробітник, кандидат технічних наук О.Є. Маркова, старший науковий співробітник, кандидат історичних наук О.В. Молодчиков, молодший науковий співробітник, кандидат історичних наук Т.А. Балабушевич, молодший науковий співробітник Є.П. Степанович і старший інженер Л.А. Пономаренко³⁹. У 1979–84 рр. співробітники групи працювали над науковою темою «Історична географія і картографія», що мала загальнодержавне значення й була включена до народногосподарського плану згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 19 травня 1979 р. та розпорядженням Президії АН УРСР від 5 червня 1979 р.⁴⁰

Унікальність таких проектів і в тому, що картографування подій минулого здійснюється одночасно з історичним дослідженням, де карта являє собою форму та засіб відбиття результатів студювання

пewного проблемного кола питань⁴¹. У зв'язку з цим основними завданнями картографів є побудова картографічної моделі історичної дійсності на основі отримання історико-географічних даних та складання історичної карти з урахуванням вимог програми й законів картографічної інтерпретації⁴². А от компонування карти, засоби й докладність зображення об'єктів визначаються спільним погодженням двох спеціалістів відповідно до того, що необхідно й що можна показати на карті для розкриття теми за певного масштабу, формату та засобів зображення⁴³.

Отже, серед основних завдань вищезазначеної групи було редагування та розробка оригіналів авторських формулярів карт атласу. У вересні 1979 р. до співпраці залучено випускників Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка – стажистів-дослідників Н. Білокінь та В. Суховій, які розпочали роботу над створенням авторських ескізів карт під керівництвом О.Є. Маркової, яка розробляла картографічні формуляри та легенди карт⁴⁴.

Результати діяльності групи знайшли своє висвітлення на сторінках уже знайомого, але зі зміненою назвою збірника наукових праць⁴⁵. Також, одночасно з основною темою, група здійснила підготовку 102 карт і картосхем для багатотомної «Історії УРСР»⁴⁶.

1980 р. продовжувалася робота з підготовки формулярів і ескізів карт, вивчалися особливості їхнього складання, а також архівні, картографічні та інші джерела інформації. Цього часу до групи історичної географії та картографії долучилися випускники Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, стажисти-дослідники В. Гирявенко й Н. Скрябінська та ст. інженер-картограф О. Білоцерківський – фахівець із військової картографії⁴⁷.

Упродовж наступних років співробітники групи в складі відділу джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін неодноразово виступали з доповідями на наукових конференціях і семінарах, на яких ознайомлювали наукову публіку зі своїми досягненнями зі створення перших оригінальних карт, читали лекції⁴⁸.

Того ж року вийшов друком підготовлений групою номер збірника «Історичні дослідження. Вітчизняна історія», в якому висвітлювалися деякі питання історичної географії України та приділялася увага матеріалам, що стосувалися створення атласу

історії УРСР. Так, О.Є. Маркова у своїй статті наголошує на тому, що для успішного створення історичної карти фаховому історику, який доволі слабо володіє картографічним методом, необхідно використовувати різноманітні форми співпраці – співавторство двох-трьох істориків або історика та спеціаліста з інших галузей знань і картографа. Це є найдієвішим результатом міжгалузевого співробітництва⁴⁹. Далі автор робить акцент на основних картографічних принципах, які мають використовуватися під час створення атласу історії УРСР. Серед головних напрямів використання картографічного методу дослідження для історико-географічних розвідок на особливу увагу заслуговують наступні:

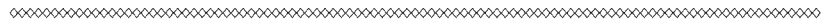
- вивчення історичних карт в історіографічних цілях;
- застосування різноманітних карт як історичних джерел;
- наукова розробка та складання нових історичних карт і атласів⁵⁰.

Необхідність підготовки карт для атласу сприяла зародженню нового напрямку історичної географії, що стосувався вивчення явищ культури та культурних зв'язків у географічному аспекті. Вагомий внесок у розвиток розробки даної проблематики зробили Ф.П. Шевченко⁵¹, Т.П. Демченко⁵², О.М. Дзюба⁵³ та Є.П. Степанович⁵⁴.

Що ж стосується такого напрямку історичної географії, як фізична історична географія, необхідно відмітити, що окремі питання були розглянуті П.П. Толочком⁵⁵ та Ф.А. Редьком⁵⁶ на сторінках «Українського історико-географічного збірника».

Історія народонаселення на українських теренах досліджувалася Я.Р. Дашкевичем⁵⁷, Г.В. Боряком⁵⁸, М.Г. Крикуном⁵⁹. Результатом діяльності науковців стало вирішення ряду проблемних питань, що були пов'язані з межами Брацлавського воеводства в XVI–XVIII ст. та населенням Правобережної України XVI ст.

Загалом, 80-ті рр. минулого століття в плані розробки проекту атласу пройшли в активній фазі відпрацювання структури, списку карт і методичних принципів їхнього створення, вивчення першоджерел, збірників документів, фундаментальних комплексних монографій, які б забезпечили професійний науковий

рівень. Потужним засобом апробації історичної частини «Національного атласу України» стали семінари з історичної географії та картографії Сектору історичної географії Інституту історії СРСР АН СРСР та Сектору історичної географії і картографії Інституту історії АН УРСР, у ході яких узгоджувалися дискусійні питання щодо змісту і форм карт, структури видання⁶⁰. Потрібно визнати, що, незважаючи на оптимістичну заяву директора Інституту історії АН УРСР Ю.Ю. Кондуфора про заплановане передання матеріалів атласу до друку наприкінці 11-ї п'ятирічки, на кінець 1980-х рр. завершення проекту так і не сталося. Проте ідея створення атласу, а також відповідні теоретичні та методичні розробки збагатили та урізноманітнили формування національної наукової школи історичної географії й картографії.

Зміна геополітичної та внутрішньополітичної ситуації, зокрема, після розпаду СРСР, та, як наслідок, створення незалежної української держави «поховало» марксистсько-ленінську методологію, що спричинило перегляд концепції історії України, відкриття замовчуваних історичних фактів, подій, явищ. Також «камнем спотикання» стала відсутність фінансування. До того ж, матеріал готувався до друку російською мовою, що в умовах формування національної суверенної держави було недоречним. Саме тому на всіх рівнях розвитку історичної науки розпочинається критичний перегляд наукового проекту задля більш повного й неупередженого доопрацювання історичного атласу. Отже, доведений на початку 1990-х рр. Вінницькою картографічною фабрикою до стадії кольорової проби⁶¹ «Атлас історії українського народу і Української РСР» так і не побачив світ.

Завдяки дослідженням істориків Інституту історії АН УРСР та учених-картографів, долучених до співпраці, можна стверджувати, що в 60–80-х рр. ХХ ст. сформувався київський осередок (школа) української історичної географії та картографії, фундаторами та представниками якої були співробітники Інституту історії АН УРСР – Ф.П. Шевченко, Л.А. Пономаренко, О.Є. Маркова, Т.А. Балабушевич, Г.В. Боряк, С.Б. Хведченя та ін.

¹ Атлас історії України / Гол. редкол. В.А. Смолій; упор. Д.В. Ісаєв. –

К., 2012. – С. 4.

² Атлас України й сумежних країв / Під ред. В. Кубійовича. – Львів, 1937.

³ *Гуржій І.О., Молодчиков О.В.* Стан і завдання історико-географічних досліджень на Україні // Український історико-географічний збірник. – 1971. – № 1. – С. 7.

⁴ *Маркова О.Є., Молодчиков О.В.* До створення Атласу історії Української РСР // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1979. – № 4. – С. 77.

⁵ *Харченко А.С.* Про створення Національного атласу Української РСР та його складової частини – історичного атласу // УІЖ. – 1966. – № 4. – С. 83.

⁶ *Санцевич А.В.* Українська радянська історична наука в 1971 р. // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – 1973. – № 6. – С. 18.

⁷ Там само. – С. 31

⁸ Там само.

⁹ *Гуржій І.О., Молодчиков О.В.* Проблеми історичної географії в атласі «Історія українського народу і Української РСР» // Вісник АН УРСР. – 1971. – № 11. – С. 45.

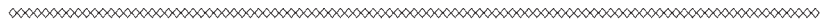
¹⁰ *Харченко А.С.* Розвиток атласного комплексного географічного картографування Української РСР // Український історико-географічний збірник. – 1971. – № 1. – С. 58.

¹¹ Інтерв'ю з директором Інституту історії АН УРСР, членом-кореспондентом АН УРСР Ю.Ю. Кондуфором про створення «Атласу історії Української РСР» // УІЖ. – 1981. – № 12. – С. 22.

¹² *Маркова О.Є., Молодчиков О.В.* Вказ. пр. – С. 78.

¹³ *Яцунський В.К.* Про створення історичного атласу України // УІЖ. – 1965. – № 7. – С. 30–34.

¹⁴ *Вірник Д.Ф.* Глибоко відобразити в атласі соціально-економічну історію // УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 96–97; *Наулко В.І.* Про карти населення // УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 97–99; *Крип'якевич І.П.* Скласти проект історичного атласа України // УІЖ. – 1965. – № 9. – С. 105–106; *Жилко Ф.Т.* Історичний атлас України – внесок у розвиток суспільних наук // УІЖ. – 1965. – № 9. – С. 106–108; *Ткаченко М.М.* Про тематику карт історичного атласа // УІЖ. – 1965. – № 11. – С. 110–111.

¹⁵ *Перковський А.Л.* Організувати вивчення джерел для атласа // УІЖ. – 1965. – № 9. – С. 108–110; *Компан О.С.* Демографія в історичному атласі // УІЖ. – 1965. – № 11. – С. 111–113.

¹⁶ *Шовкопляс І.Г.* Цінна пропозиція // УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 95–96.

¹⁷ *Бутич І.Л.* Деякі думки з приводу створення історичного атласа України // УІЖ. – 1965. – № 10. – С. 100–102.

¹⁸ *Сарбей В.Г.* Актуальна проблема історіографії // УІЖ. – 1965. – № 10. – С. 98–100.

¹⁹ *Жупанський Я.І., Сидор Б.Й.* До питання про створення історичного атласа України // УІЖ. – 1966. – № 2. – С. 98.

²⁰ *Харченко А.С.* Про створення національного атласа Української РСР... – С. 83–85; *Шевченко Ф.П.* Про структуру та список карт історичного атласа України // УІЖ. – 1966. – № 4. – С. 85–91.

²¹ *Гуржій І.О., Молодчиков О.В.* Проблеми історичної географії... – С. 46.

²² *Юрченко А.В.* Обговорення питань історичної географії // УІЖ. – 1970. – № 6. – С. 152.

²³ Інтерв'ю з директором Інституту історії АН УРСР... – С. 23.

²⁴ Там само. – С. 47.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само. – С. 53.

²⁷ *Гуржій І.О., Молодчиков О.В.* Стан і завдання історико-географічних досліджень на Україні. – С. 3–33.

²⁸ Там само.

²⁹ *Молодчиков О.В.* Основні завдання і зміст атласу «Історія українського народу і Української РСР» // Український історико-географічний збірник. – 1972. – № 2. – С. 4.

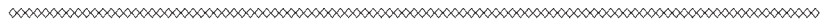
³⁰ Там само.

³¹ *Корольова М.О.* Про методичні основи розробки комплексного наукового атласу «Історія українського народу і Української РСР» // Український історико-географічний збірник. – 1972. – № 2. – С. 20.

³² Там само.

³³ Інтерв'ю з директором Інституту історії АН УРСР... – С. 24.

³⁴ Там само. – С. 25.

³⁵ *Дмитрієнко М.Ф., Попельницька О.О.* Проблеми історичної географії у висвітленні праць відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України (1994–2004 рр.) // Історико-географічні дослідження в Україні. – К., 2004. – № 7. – С. 8.

³⁶ *Маркова О.Є.* Стан роботи і досвід підготовки карт дожовтневого періоду для «Атласу історії Української РСР» // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні. – К., 1988. – С. 3.

³⁷ Інтерв'ю з директором Інституту історії АН УРСР... – С. 26.

³⁸ Там само. – С. 25.

³⁹ *Дмитрієнко М.Ф., Попельницька О.О.* Вказ. пр. – С. 9.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ *Іваньков П.О.* Співробітництво істориків і картографів у розробці науково-довідкових історичних карт // УІЖ. – 1980. – № 8. – С. 86.

⁴² Там само. – С. 87.

⁴³ Там само.

⁴⁴ *Дмитрієнко М.Ф., Попельницька О.О.* Вказ. пр. – С. 10.

⁴⁵ Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні: Зб. наук. праць. – К., 1988.

⁴⁶ *Маркова О.Є.* Вказ. пр. – С. 10.

⁴⁷ *Дмитрієнко М.Ф., Попельницька О.О.* Вказ. пр. – С. 10.

⁴⁸ *Коваленко Л.А., Кукурудзяк М.Г., Завальнюк О.М.* Наукова конференція «Проблеми історичної географії Поділля» // УІЖ. – 1983. – № 1. – С. 158; *Маркова О.Є., Степанович Є.П.* Семінар з історичної географії та картографії // УІЖ. – 1983. – № 7. – С. 158.

⁴⁹ *Маркова О.Є.* Картографічні принципи розробки «Атласу історії Української РСР» // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Зб. наук. праць. – К., 1981. – № 7. – С. 3.

⁵⁰ Там само. – С. 5.

⁵¹ *Шевченко Ф.П.* Роль Київської академії в культурних зв'язках України з балканськими країнами у XVIII ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Зб. наук. праць. – К., 1982. – № 8. – С. 107–114.

⁵² *Демченко Т.П.* Мережа освітніх закладів, утворених на Україні відділеннями російського технічного товариства // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Зб. наук. праць. – К., 1982. – № 8. – С. 99–107.

